

NKŪZI NA ỌMŪMŪ AGŪMAGŪ EDEREDE : DỊKA ỤZỌ E SI AKWALITE ASỤSỤ NA OMENAALA IGBO

NKE

Dr Oluchi Eugenia Nebolisa

Alvan Ikoku Federal University Of Education, Owerri, Imo State

Department Of Linguistics And Nigerian Languages

Phone No: 08067998641

E-Mail:Oluchinebolisa65@ Gmail.Com.

Ụmị Edemede

Nchọcha a lebara anya n'Agumagu Ederede dika Ụzọ E si Akwalite Asụsụ na Omenaala Igbo. Usoro a gbasoro mee nchọcha bụ usoro sọvee. Atụtụ nchọcha a bụ atụtụ nke Vygotsky weputara gbasara nkuzi na ọmụmụ. . Nsogbu asụsụ Igbo nwere taa sitere n'aka ndị Igbo n'onwe ha. Ndị nkuzi n'ụlọakwụkwọ bụ ndị so nwere asụsụ na omenaala Igbo gbahapụrụ asụsụ na omenaala Igbo, were asụsụ Bekee na-eme nkuzi na ọmụmụ. N'agbanyeghị na goọmenti emeela ka ọ buru iwu iji olu nne na-akuzi ihe n'ogo mmụta nke ọtakara, praịmarị na junio sekondiri tupu asụsụ Bekee. Asụsụ na omenaala Igbo wee nọdụ ka ọbia n'ala Igbo. Agumagu ga-enye asụsụ na omenaala Igbo nchekwa zuru oke ma ọ buru na e were agumagu wee mụọ asụsụ na omenaala Igbo. E lebara anya n'ihe ndị a: nkọwa ihe bụ agumagu, asụsụ na omenaala, mmetuta dī n'etiti agumagu, asụsụ na omenaala Igbo, ihe butere enweghị mmasi ndị Igbo n'ebe asụsụ na omenaala Igbo dī, uru agumagu baara nkuzi na ọmụmụ asụsụ na omenaala Igbo, usoro e si eji agumagu kuzie ma mụọ asụsụ na omenaala Igbo n'ogo dī iche iche nke mmụta na ihe ojọ na-aputa n'ejighi asụsụ na omenaala Igbo akuziri ụmụakwụkwọ ihe n'ụlọakwụkwọ. E nyere ntuziaka na isite n'agumagu mụọ asụsụ na omenaala Igbo ga-atulite mmasi ụmụakwụkwọ n'ebe asụsụ na omenaala Igbo dī. Ọ ga-emekwa ka asụsụ na omenaala Igbo gbanye ezi mgboṛogwu n'ala Igbo.

Mkpọlite

Agumagu abughị ọjara ọhuru n'ala Igbo. Ọ bụ ihe ya na Igbo so bido, mana ihe dī iche bụ na ọ bụ agumagu ọnụ ka e nwere tupu ọbibia ndi ọcha. Ọ bụ ndi ọcha bụ ndi kuziiri anyi etu e si ewere agumagu ọnụ a tinye ya n'udi ederede. Agumagu ederede nwere ngalagba atọ: Abụ, Iduuazi na Ejije. Chinagorom (2013) kọwara agumagu ederede dika nke e jiri asụsụ choọ mma, nke na-enye ọgụ maobu ọnụ obi anuri puru iche. Ọ gakwara n'ihu si na agumagu anaghi akwuru chim maobu chakee achakee ma ọ buru na a gbasoghi usoro asụsụ dī mma na itinye ya n'onodu o kwesiri. Nke a putara na o nwere iwu ndi a turu anya na onye obula na-edo agumagu ga-edobe. Nebolisa (2015:18) kwuru na “ndi Igbo na-esite n'agumagu ederede ha na-egosiputa ebumnobi ha nakwa echiche ha gbasara uwa”. Asụsụ Igbo bụ asụsụ ndi Igbo nwe. Ya ka ha ji eme omenaala, azu ahia, aru oru, emekorita ma na-eme ihe ndi ozo dī iche iche. Asụsụ Igbo puru iche n'ih na e nweghi asụsụ ozo dī n'ụwa ya na asụsụ Igbo nwere otu udi njirimara kpomkwem. Akidi (2012:217) na Ugoh (1999/2000:14) n'Akidi (2015:102) mere ka o doo ewu na okuko anya “na asụsụ Igbo dī ka “dike” kwuuru onwe ya. Asụsụ Igbo, dika onyinye Chineke nyere ndi Igbo niile kwesiri ka ndi Igbo niile na-enye ya nkwaado puru iche, site n'imu, igu, ide na iji ya eme ihe niile mmadu ji asụsụ eme n'ụwa”. Asụsụ Igbo dī ka asụsụ ndi ozo a ma ama n'ụwa nwere olundi na olu izugbe. Olundi ma Igbo izugbe nwere usoro nhazi dika nghota na omenaala siri nabata. Iji maa atu n'Igbo izugbe, mgbochiume abuo anaghi anoko onu n'otu okwu. Ebe mgbochiume abuo nwere ike inoko bu mgbe otu na-arụ oru dika myiriudaume na mgbe ọ bụ mgbochiume mkpi, udaume abuo nwere ike inoko onu n'otu okwu n'ih na ọ bụ udaume na-eweputa uda n'asụsụ Igbo. Ọ buru na mgbochiume abuo na-arụ oru dī ka mgbochiume nokoo onu n'otu okwu, uda ha agaghi aputa nke oma. Okwu ahụ agaghi ekwe okpukpo nke o ji enwe nghota.

Omenaala, dika otu n'ime ụzọ ndụ ndị Igbo. Ejiofor (1984:20) kọwara na omenaala bụ usoro mba ọbụla si ebi ndụ ha. Kanu na Nwosu (1990) na Nebolisa (2020:20) kọwara omenaala dika usoro ibi ndụ ndị mmadụ. Usoro obibi ndụ ahụ metụtara ma ihe ọma ma ihe ọjọọ. Omenaala bụ iwu ndị a tụtụrụ anyị na onye ọbụla ga na-edobe.

Agumagu na asụsụ dika akanri na akaekpe, o nweghi nke a ga-ekewepu n'ebe ibe di. Asụsụ metụtara ihe dum na-eme na ndụ. E wezuga asụsụ, agaghị enwe mmekọrịta ndị mmadụ na ibe ha. Nwankwere (2007.351) kwuru n'Ezechukwu (2014.437) "asụsụ bụ ngwa ọrụ na-eme ka ndị mmadụ na-ebiko ọnu". O kwukwara na asụsụ na-eme ka a mata etu ndị si hazie ọnọdụ ha ka ha na-ebi n'udo. Agumagu ederede dika Uzochukwu (2012.) "bụ ederede maọbụ ekwurekwu e jiri asụsụ chọọ mma mma nke na-enye onye gụrụ ya maọbụ nūrū ya obi ańūrī pūrū iche". Nke a pụtara na ọ bụ asụsụ ka e ji edetu maọbụ na-aguputa agumagu. Fowler (1971.11) kwuru n' Onigbo (2011.73), "imata asụsụ nke ọma na-enyere nwata akwukwọ ọbụla na-amụ agumagu aka, ọ kachasi mgbe a na-eme ntucha agumagu iji imata ka ode siri jiri asụsụ ruo ọrụ n'edemede ya. N'aka nke ozo, ọ bụ site n'agumagu ka asụsụ si eto ma na-abawanye. Onyekaonwu (2008.122) kwadoro nke a mgbe o kwuru, "n'agbanyeghi na ndi odee dika Achebe, Echeruo, Nwampa, Ike, Munoye, Nzekwu wdg. webatara omenaala na nkwenye ndi Igbo n'akwukwọ agumagu ha, mana a gaghi ewere ha dika ndi odee agumagu Igbo n'ih i na ha ejighi asụsụ Igbo wee detuo agumagu ha kama ha depụtara akwukwọ agumagu ha n' asụsụ Bekee. Nke a pụtara na e wezuga agumagu, asụsụ Igbo gaara aburū ihe nwurūlarị kemgbe. Ekele diri ndi dika Ogbalu, Ubesie, Onyekaonwu, Nwadike, Mmaduekwe, Ugonna, wdg. bụ ndi hooro ntutu taa iji hu na e nwere akwukwọ agumagu Igbo maka nchekwa na mbawanye nke asụsụ Igbo.

Agumagu so na mpaghara di n'omenaala Igbo. A na-e site n'agumagu ihe dika n'akuko ifo, egwu na abụ ọdinaala Igbo na ejije di iche iche were eziputa omenaala na nkwenye ndi Igbo. Otutu akwukwọ agumagu ziputara omenaala na nkwenye ndi Igbo n'ebe o di ukwu. Okodo (2012:95-100) kwuru na otutu omenaala na nkwenye ndi Igbo di n'akwukwọ *Ojaadili*, ha gūnyere; egwu, akuko ala, akuko okike, agomofu, nkwenye ndi Igbo gbasara ndi mmuo, wdg. Onyekaonwu (1985) ziputara omenaala Igbo n'akwukwọ ya *Nwata Rie Awọ* mgbe o gosiri na ndi nwere otu ọbara anaghi alu di na nwunye .

Na a na-ahanye omenaala n'aka umu umu, bu agumagu. Agumagu bu uzo kacha mma iji chekwa asusụ na omenaala Igbo ka o wee buru nwa nwa tota o tokwuru.

Atutu Nchocha

Atutu nchocha a, bu atutu Vygotsky (*Vygotsky theory of learning*). Atutu a malitere n'afu 1920 na mba Russia. Onye tputara atutu a bu Lev. S. Vygotsky. Vygotsky kwuru na uzo nke mbu umuaka si amuta ihe a na-akuziri ha bu site n' ile ndi okenye anya, ma mee ihe ndi ahụ ha huru ndi okenye ka ha na-eme.

Ndi okenye gūnyere ndi nkuzi, nne na nna wdg. N'igbaso atutu Vygotsky wee kuzie asusụ na omenaala Igbo site n'agumagu, onye nkuzi ga na-asu Igbo na klasi were asusụ Igbo na-eme ihe nke gūnyere iju asusụ, isa ajuju wdg. Nke a ga-eme ka umakwukwọ lee onyenkuzi anya ma jiri asusụ Igbo na-eme ihe ọbula ha na-eme.

O kwukwara na nkuzi omenaala nwere nnukwu ọrụ o na-arū na ndi umuaka mgbe ha na-etọ eto, o kacha n'ebe ikwu okwu na iche echiche di. Vygotsky kowara okpurukpu ihe atọ na-eme na ndi umuaka mgbe a na-akuziri ha omenaala, ha gūnyere inwe ezi ogugu isi (*cognitive*). Nke a bu mgbe nwata na-eji ogugu ya tputa alo ga-abara ya onwe ya uru nakwa ọhaneze. Nke abuo bu ime ihe, o putara idi uchu. N'ebe a, nwata na -eji aka ya mee ihe n'atuwaghi anya ka ndi ozo bia nyere ya aka. Nke atọ bu inwe ezi mmekorita nke mmadu n'ibe ya (*socio-cultural*). Na nkuzi omenaala, umuaka na-amuta ka mmadu na ibe ya si ebi n'udo ma na-enwe ezi mmekorita n' obodo. Atutu a dabara adaba iji mee nchocha a n'ih i na o kwadoro nkuzi agumagu, asusụ na omenaala Igbo ma

n'ụlọakwụkwọ ma n'ezinaụlọ ka nwatakiri nwee ike iche echiche dika onye nwere ogugu isi, ma matakwa mkpa o di mmadu ibi n' udo n'obodo o bi na ya.

Uru Nkuzi na Omumu Agumagu Bara na Nkwelite Asusu na Omenaala Igbo

Isi ihe e ji maka ya akuzi agumagu bu maka omumu asusu na omenaala Igbo. Ihe niile e dere maobu kwuo n' agumagu bu asusu ka odee jiri kwuo ma deputa ha. Usoro nke odee agumagu gbasoro wee dee maobu kwuo ihe o kwuru bu n'usoro omenaala. Odee agumagu na-esite n'agumagu kwuo ma egosiputa omenaala ndi Igbo; ya bu ihe ha na-aso na ihe na-amasi ha. Nwadike (1990:37)kwuru na “uru omumu na nkuzi agumagu bara n'ikwalite asusu n'omenaala gunyere; site n'omumu agumagu, umuakwukwo na-ahu na-aghota usoro na odidi di n'asusu Igbo. Omumu agumagu na-eme ka akpaokwu umuakwukwo n'asusu Igbo bawanyekwu. Agumagu ga-enye aka ka umuakwukwo na-asu Igbo di uto, imuta nkaokwu nakwa inwe ike igu ihe niile e dere n'asusu Igbo”. Nke a putara na site n'omumu agumagu, na umuaka na-abu ndi na-eche echiche n'asusu Igbo ma nwekwaa mkpebi n'asusu Igbo. O na-enyekwa aka ka umuaka na-akpopta okwu e dere n'asusu Igbo nke oma. O dimkpa na a ga-akuziri umuaka agumagu ka ha site na ya muta omenaala Igbo.

Agumagu na-eme ka umuakwukwo site n'oge gosiputawa onwe ha, ma nweta mkpalite nke mmuo iji buru ndi odee agumagu na ndi ntucha agumagu n' odinihu. Mgbe a na-atucha agumagu, o bu asusu odee jiri dee ka a na-atucha iji choputa n'udi o di, ka o di mma, ka o di njo. Udechukwu (2014 :203) kwuru na “asusu di nnukwu mkpa n'ebe ikwu na ide ihe di, na otutu mmadu maara iji asusu kwu okwu mana o bughi mmadu niile maara iji asusu dee ihe, ya bu iji asusu ruo oru”. Nke a kpata na Onyekaonwu (2008) kwuru na ndi odee dika Achebe, Nwapa wdg bu ndi a gunyeghi na ndi odee agumagu Igbo n'ih na ha edeghi agumagu ha n'asusu Igbo”. N'agbanyeghi na ndi odee ndi a ziputara echiche ndi Igbo n'agumagu, kama na ha ejighi asusu Igbo wee ruo oru.

Ihe Butere Enweghi Mmasi nke Umuakwukwo n'Ebe Asusu na Omenaala Igbo Di

Otutu ihe butere na otutu umuakwukwo anaghi enwe mmasi n'ebe asusu na omenaala di. Ihe ndi a gunyere:

Asughi Igbo n'Ezinaulo ndi Igbo

Otutu ndi Igbo guru akwukwo anaghi asu Igbo n'ezinaulo ha, ebe ha na-ahu onwe ha dika ndi meperela anya maobu ndi Bekee. Ufodu na-aga n'ihu magide isu Igbo iwu n'ulo ha, n'ajughi onwe ha etu omume ha ga-esi metuta agamnihu nke asusu ala nna ha. Ezinaulo bu ebe kacha mkpa n'ichekwa asusu obula. Fishman (1972) kwuru n'Ohiri-Aniche (2008:155) “na mba Amerika, asusu ndi si na mpaghara uwa di iche iche bia biri n'Amerika, (ya bu ndi mbiambia) na-anwu n'agburu abuo n'ih na ndi ezinaulo anaghi enyefega asusu ala ha n'aka umu ha.

Ndi Nkuzi

Akamgba ozo chere asusu na omenaala Igbo bu enweghi ndi nkuzi buru ibu na-akuzi Igbo. Otutu na-akuzi Igbo agughi Igbo, ha amaghikwa ede Igbo nke oma. Mgbe ufodu ha na-azuputa ndi di ka ha, n'ih na o bu ihe mmadu nwere ka o na-enye. Mmadu anaghi enye ihe o nweghi. Onye nkuzi kwesiri ikuzite na idete Igbo etu o kwesiri. Anozie (1999:37) n'Akidi (2015:106) kwuru na “o bu eziokwu na otutu ndi maara ihe ekwe na-aku n'omumu asusu kwenyere na o nweghi usoro nkuzi asusu ka ibe ya mma nke etu ahu, mana ezigbo onye nkuzi Igbo kwesiri igbaso usoro dabara adaba iji mee ka umuakwukwo ghota nke oma na asusu Igbo na-atu uto ma zuo oke ka asusu ndi ozo.

Asusu Igbo na Aha ndi Igbo na-Aza

Ihe a na-ahu ugbo a bu ndi Igbo iji aka ha emebisi ezi aha ha ebe ha na-achọ ka aha ha dika nke ndi Bekee. Onye na-aza Ikechukwu ga-asị ka a kpowazie ya IK maobu Iyke. Etu a ka o dikwa n'otutu aha Igbo ndi ozo dika e si deputa ha ebe a. Ahamefula (2013:148) nyere omumaatu ndi a:

EZI AHA IGBO
Chwukwuemeka
Obinna
Akachukwu
Chioma

NGWAKORITA AHA IGBO NA BEKEE
Chuks, Emmy, Mekus
Obaino
Aka God
Chayoma, ChyChy

Gọọmenti

Ndị gọọmenti kwesiri igba mbọ hụ na iwu ha tiri gbasara iji olu nne na-akuziri umuakwukwo otakara were ruo na sekondiri nke nta ihe omumu tupu asusu Bekee mitara ezi mkpuru. Ojieh na Ikeji (2011:96) kwuru na “otutu ulokwukwo ka na-eji asusu Bekee eme ihe omumu niile n’enyeghi ohere maka asusu Igbo”. Ozo, gọọmenti kwesiri iweputa agumakwukwo n’efu nye onye obula choro igu Igbo, nke a ga-eme ka otutu mmadu nwee mmasi n’igu Igbo. Ndị nkuzi agumagu, asusu na omenaala kwesiri ka e tie ha aka n’obi site n’oge ruo n’oge iji mee ka ha tinyewanye uchu na nkuzi ha maka o di mma nke asusu na omenaala Igbo.

Ihe Ojoo na-Esote e Jighi Asusu Igbo Akuzi Ihe n’Ulokwukwo

Otutu ihe ojoo na-aputa n’ihi e jighi asusu Igbo akuzi ihe n’ulokwukwo gunyere:

Ilegbara Asusu Igbo Anya

O na-agba anyammiri na otutu ndi Igbo na-aganye asusu Igbo dika asusu abaghi uru obula. Ha aghotaghi na agwa nledanya a na-eleda asusu na omenaala Igbo, bu ya kpatara ndi agburu ozo na Naijiria na mba uwa, ji na-ebudata Ndi Igbo site n’onodu di elu ha nobu na ya. N’iji maa atu, Guardian nuzpepa(April 24, 2005 page 1) kwuru n’Ohiri-Aniche(2008:156) “Ndilgbo, tinyekwara otutu mmadu ndi ozo na Naijiria na na mba uwa, tiri oke mkpu mgbe a hapuru itinye asusu Igbo dika otu n’ime asusu (*National language*) ato e nwere na Naijiria. O kwuru na ebe nke a mere bu n’edemede nke otu ogbako zigaara gọọmenti Naijiria, maka inyochagharị ochichi Naijiria (*National political Reform conference*). O bu ezie na ndi gọọmenti biara goo agugo na o nweghi oge ha jiri wepu asusu Igbo”. Ihe a mere kwesiri igwa Ndi Igbo na asusu ha nwere ihe iyi egwu ndi gbara ya okirikiri. Ya bu, ka e kwusie ike ebe a, na asusu na omenaala Igbo di oke mkpa n’iji mara ndi bu ndi Igbo, nakwa njikota dika otu agburu kwusiri ike. Echetabih (2014:414) kwuru na “nlegbara anya e legbara asusu na omenaala Igbo n’ulokwukwo ma n’ezinaulo n’ala Igbo bu ihe butere ajo akparamagwa jiri baa uba n’ala anyi. Ihe ojoo a na-achiputa umu kwa ubochi, nke kpatara na o dighi onye choro ima ihe obula chi fotere”. Nke a putara na aruruala juru n’ala Igbo na Naijiria taa bu n’ihi nlegbara anya nke ndi Igbo legbara asusu na omenaala ha.

Usoro A ga-Esi Kwalite Asusu na Omenaala Igbo site na Nkuzi na Omumu Agumagu n’Ogo Di iche iche nke Mmota

A bia n’ogo mmota nke otakara, a ga-eji ukwe di n’abu ederede kuziri umuaka asusu na omenaala Igbo. Otu uzọ di mfe e ji akuziri umuaka asusu bu site n’ukwe. Nke a bu n’ihi na akuku ahụ ndi e ji ekwu okwu na-etojuputa site na mgbe a na-ekwe ukwe. Sitekwa n’ukwe, umuaka na-amuta okwu ngwangwa, bia di njikere maka ibu abu obula. Awoniyi(1982:103) kwuru “na ihe omumu obula a kuziiri umuaka n’uzo abu, na-adi umuaka n’isi ogologo ndu ha niile”. N’ebe a, onye nkuzi ga-etinye Abidii Igbo n’udi abu iji mee ka umuaka mmota ya ngwangwa. A ga na-aguru umuaka egwu dika;

onye na-ako ede

ede mara mma okiko

Udi abu a, bu ka umuaka mata nkwenye ndi Igbo gbasara idi uchu. N’ebe a, onyenkuzi ga-etinyekwara umuaka ndi no n’ogo mmota a ihe onyonyo *fim* na-egosi ebe e ji abu Igbo akuzi nkuzi, n’ebe a na-agu akwukwo Igbo di iche iche. Nke a ga-eme ka umuaka no ogo mmota a, site na nwata nwee mmasi n’omumu asusu na omenaala Igbo.

N’ogo praimari na ogo sekondiri nke nta, a ga-eji akuko a gutara n’akwukwo agumagu, akuziri umuaka asusu na omenaala Igbo. Umuaka bu ndi akuko na-atokari uto. N’ihi nke a, a ga-esite n’akuko kuziere ha nkaokwu. Nwadike (1990:18-19) kwuru na “na mbido akuko ga-adi nkenke, ka

oge na-aga, ụmụaka a na-etowanye n'ogo na n'amamihe, ogologo akụkọ abatawa. A ga-agba mbọ hụ na nwata ọbụla gbaliri n'ịkọ akụkọ ihe ọ ghọtara n'akwụkwọ agumagu a gụrụ. Onye kọọ nke ya, n'agbanyeghi ma ọ dị n'ọ, a ga a kpuru ya aka iji kwalite mmụọ ha. Ozo kwere, a ga-esitekwa n'ilu, agwugwa na okwuntuhi akuziri ụmụaka n'ogo mmụta a asusu Igbo. Uzo ihe ato ndi a na-akpa nnukwu ike n'ebe nzulite ụmụaka n'asusu di. Site n'ichota aziza di n'agwugwa, ụmụaka na-enwe ike too na nkaokwu, ya na n'iche echiche di elu. Site n'okwuntabiire (okwuntuhi), ụmụaka na-amuta ụdaokwu ndi yiri ibe ha, nhazi ụdaume na mgbochiume na ikpopta okwu nke oma. Okoro (2011:1) kwadoro nke a mgbe o kwuru na "ụmụaka imuta ụdaume na mgbochiume Igbo di mkpa n'ihu na o bu na ha ka okwu Igbo niile mebere". N'ogo mmuta a, a ga-amu nsupe site isupe okporukpo okwu di n'akwukwo agumagu agurula.

A bia n'ogo sekondiri nke ukwu, a ga-agu otutu akwukwo agumagu, ma mee nsupe okporukpu okwu di n' akwukwo agumagu ndi a gurula. A na-emekwa nnyocha agumagu n'ogo mmuta a. N'ogo mmuta mahadum, e ji agumagu akwalite asusu na omenaala Igbo site n'imeputa agumagu ederede n'elu kwago. N'uzo di etu a, umuakwukwo na-amata omenaala Igbo niile; ya bu ihe na-amasi ndi Igbo na ihe ha na-aso nsu. N'ogo mmuta a, a na-atucha agumagu. Ekwealor(2012:43) kwuru na "onye ntucha agumagu na-egosiputa ufodu ihe gbasara obibi ndu ohanaze maobu omenaala odeo ruturu aka n'akwukwo ya". Site n'ime ntucha agumagu, iji choputa ka odeo siri gbalitadobe n'iji asusu Igbo dee ihe o dere. A na-eme nke a site n'inyocha akanka ndi odeo di iche iche. A ga-eleba anya n'asusu odeo jiri dee akuko, ejije na abu, ma o di mma ma o di njo. A na-elebakwa anya n'atumatukwu ndi o webatara. A ga-achoputakwa ihe ndi odeo dehiere edehie. Mkpebi obula nke onye ntucha agumagu mere, ga-enyere odeo aka ide asusu Igbo nwere ezi nsupe oge o ga-ebiputaghari akwukwo agumagu ya. A na-enyocha akwukwo agumagu di iche iche ma choputa omenaala na nkwenye ndi Igbo dika odeo siri ziputa ha n'akwukwo agumagu o dere.

Ntuziaka

N'ime ka asusu Igbo too ma nwee ugwu na nsopuru etu o kwesiri n'ala Igbo na mba uwa, a turu aro ndi a:

- Asusu na omenaala bu ejirimara ndi, o kwesiri na a ga-ehekwa omenaala na asusu Igbo site na nkuzi na omumu agumagu.
- Ndi nne na nna ga na-agba mbu na-asu asusu Igbo n'ezinaulo ha.
- Ndi isi ulokwukwo n'ulokwukwo nke goomenti nwe na ndi isi ulokwukwo nke abughi nke goomenti ga-agba mbu hụ na o bu ndi nkuzi guru Igbo na-akuzi asusu na omenaala Igbo.
- N'ogo otakara na ogo praimari, e nweghi akwukwo ogugu n'asusu Igbo dika o di n' asusu Bekee na asusu Frenchi. Ndi okammuta di iche iche ga-agba mbu hụ na e deputara otutu akwukwo ogugu n'asusu Igbo iji kwalite omumu asusu na omenaala Igbo.
- Ndi goomenti ga-agba mbu hụ na ntuziaka e nyere gbasara iji olunne na-akuzi ihe omumu n'ulokwukwo otakara na ogo praimari nke nta mitara ezi mkpuru.
- Otutu mahadum bidoro ohu n'ala Igbo enweghi ngalaba na-amu asusu Igbo. Ha ga-agba mbu nwee ya iji kwalite asusu na omenaala Igbo.

Mmechi

E nwere olile anya na o buru na ezinaulo ndi Igbo, ndi goomenti, ndi nkuzi asusu Igbo, na umuafu Igbo agbaa mbu, na asusu Igbo ga-enwe onodu di elu n'ogo asusu mba uwa. O nweghi asusu ozo di n'uwa ka asusu Igbo mma. Asusu Igbo na-akpa agwa etu asusu Bekee na asusu Frenchi si akpa. A ga-aga ejikwa asusu na omenaala Igbo mee ihe niile ka asusu Bekee na Frenchi. Nkwalite na odida nke asusu na omenaala Igbo bu n'aka ndi Igbo niile ka o di. Onye obula bu nwaafu Igbo kwesiri inye aka maka uto asusu na omenaala Igbo. Ndi Igbo niile ga-amata na onye kpoo oha ya mkpokoro, agbataobi ewere ya kpowe ahijia; ya bu ka anyi niile were asusu Igbo na omenaala Igbo kpoo ihe. O buru na ndi Igbo ekwe ka asusu na omenaala ha nwuo, o bukwere ihe oghom diiri ndi Igbo niile. O burukwa na asusu na omenaala Igbo aburu asusu mba uwa, o buru ihe ngala na uru nye ndi Igbo

niile. O di mkpa na a kwilitere asusu na omenaala Igbo site n'agumagu maka agamnihu, nchekwa na uto nke asusu na omenaala Igbo, nakwa maka odimma nke ndi Igbo niile, maka na onye hapu ihe o ji ama mma, mma ya aruo.

Edensibia

- Awoniyi, T.A. (1972). *The Teaching of African Languages*. Ibadan: Nigerian press.
- Ahamefula, N.O. (2013). "Kedu Oche ndi Bunyere Asusu Igbo". *Kpakpando Journal of Igbo Studies*. Igbo Department, Nnamdi Azikiwe University Awka.
- Anozie, C.C. (1999). *Lingwistiki Sayensi Asusu*. Nsuka: Fulladu press.
- Akidi, F.C. (2012). "Igbo Language and Its Characteristics". *Oja International Journal of African and Asia Studies*, Unizik Awka.
- Akidi, F.C. (2015). "Ufodu Akamgba Chere Asusu Igbo". *A Festschrift Written In Honour of Late Professor Romanus Ezeuko*. In The Department Linguistics Nnamdi Azikiwe University, Awka
- Chinagorom, L.C. (2009). "Mfucha Asusu Igbo Ituche Nkiti". *Opiki Journal Of Igbo Language and Culture. Vol. 1*. Department of Nigerian Languages. Owerri: A.L.F.C.E
- Echetabih, N.G. (2014). "Agumagu Onu Igbo: Nleghara Anya na Olile Anya Ya". *Festschrift Written In Honour of Professor Onyekaonwu*. African and Communeation Studies Department Nnamdi Azikiwe University Awka
- Ekwealor, C.C. (2012). *Agumagu Ederede Lgbo n'ozuzuoke*. Enugu: Paschal press.
- Ezechukwu, T. (2014). "Onodu Ilu Igbo Dike Ngwaoru ndi Igbo Ji Akuzi Nkuzi". Goddy Onyekaonwu : Onye Nlere Anya Nye ndi Odee Ejije Igbo. *Festschrift Written In Honour of Professor Onyekaonwu*. African And Communeation Studies Department Nnamdi Azikiwe University Awka
- Fishman, J. (1972). *Language in Sociocultural Change Essays By Joshua A. Fishman Selected And Introduced* Anwan: Standford University Press.
- Fowler, R. (1971). *The Languages of Literature*. London: Routledge Press
- Guardian Newspapers (2005). "Our Hands Are Clean, Says Government". The Guardian. Sunday, April 24, 2005, frontpage.
- Kalu, O.U. & Nwosu, H.N. (1990). *The Study Of African Culture In Reading In African Humanities*. Enugu: Fourth Dimensional Press.
- Nebolisa, O.E. (2015). *Omumu Agumagu Igbo*. Awka: Samomaso Press.
- Nebolisa, O.E. (2020). *Nnyocha Omenaala na Agumagu. Aru Na Nsuala*. Imo: K. C. Ventures
- Nwankwere, A.U.N. (2007) *Igbo Proverbs: Implcation For Demoeracy in Nigeria Democracy* Odumegwu Ike (Ed.) Awka : Fab Press
- Nwadike, I.U. (1993). *Nka na Usoro Nkuzi Igbo*. Onicha: Uchac Press.
- Ohiri -Aniche, C. (2008) "Nnyefega Asusu Igbo n'AkaUmaka". *A Festschrift Written In Honour of Profersor Sam Uzochukwu* In The Department of Linguistics, African And Asian Studies, Universty Of Lagos.

Onigbo, (2011). "Language, Literature and Development of Our Common Humanity". *A festschrift Written In Honour of Dr Uzoezie*. In The Department of English and Literary Studies. Nnamdi Azikiwe University, Awka.

Onyekaonwu. G.O.(2008). "Emenyeonu, Concept Of Igbo Novel : A Critical Reappraisal". *Udezuluigbo. A festschrift Written In Honour of Professor Sam Uzochukwu* In The Department of Linguistic, African And Asian Studies. University Of Lagos.

Olekaibe, C.C.(2015). Nro Dika Mgbanwe n'Ejije Igbo Ufodu, *Obidiya, Nwata Bulie Nna Ya Elu Na Ogbu Mmadu Ndu Na-Agu*. "A Festschrift Written In Honour of Late Professor Romanus Ezeuko In The Department of linguistics Nnamdi Azikiwe University, Awka.

Onyekaonwu, G.O.(1980). *Nwata Rie Awo*:Onicha: University Press.

Okodo, I.(2012). "Onodu Agumagu Onu n'Ojaadili". *Journal Of Africa And Asian Studies* Nnamdi Azikiwe University, Awka

Okoro, L.C.(2011). *Mkpanka Onyenkuzi*. Owerri: Ark press

Ojieh, M. & Ikeji, F.(2011). "Nigeria National Language: A Mirage Or A Reality". *Madonna Journal of Enugu and Literary Studies*, Madonna University, Okija.

Udechukwu G.I.(2014). "Goddy Onyekaonwu :Onye Nlere Anya Nye Ndi Odee Ejije Igbo. *Festschrift Written In Honour of Professor Onyekaonwu*. African and Communeation Studies Department Nnamdi Azikiwe University, Awka

Uzochukwu, S. (2012). *Nnyocha Agumagu Igbo*. Imo: Orient Press.